

Peter Szondi: Úvod do literární hermeneutiky

Pavel Šmerk
smerk@fi.muni.cz

(referát založený na úvodní kapitole knihy)

Některé pasáže jsou z originálního textu přebrány téměř doslova, ale předpokládám, že to ničemu nevadí, z praktických důvodů to není nijak značeno. Je to také poměrně krátké, jednak není příliš rozsáhlý původní text, jednak by to takto mělo zhruba odpovídat podkladu pro mluvený referát (kterým to ostatně mělo původně být, ale pak na to nevyzbyl čas).

Literární hermeneutika je podle autora „naukou o výkladu, interpretaci literárních děl“. Bohužel ovšem nikde v textu neuvádí, co přesně je takovým výkladem či interpretací míněno — a pokud snad nějak nepřímo přece jen ano, jako například v samém závěru, činí tak opět pomocí slov, se kterými nemám asociovanou nějakou jednoznačnou náplň. Toto se ovšem vztahuje na *literární* hermeneutiku, hermeneutice filologické, která je k té literární stavěna do (opět bohužel nepříliš jasného) kontrastu, je naopak věnována většina textu, proto bude nejsnazší začít právě jí.

V klasické hermeneutice jde o snahu dosáhnout všeobecně platné interpretace díla, zpravidla nějakým způsobem důležitého pro společnost. Problém určení významu nastal již velmi brzy, v klasickém Řecku při čtení Homérových děl, jejichž jazyk už nebyl tehdejšími Řekům bezprostředně srozumitelný. Bylo tedy potřeba učinit znovu srozumitelným to, co srozumitelné, pochopitelné být přestalo. Při naplňování tohoto cíle se objevují dvě tendence, jedna směřuje ke zjištění, co na určitém místě říkají slova, k určení *sensus litteralis*, ke gramatické interpretaci. Druhá se navíc ptá, co je příslušnou pasáží míněno, na co slova odkazují, hledá *sensus spiritualis*, alegorickou interpretaci. Pro oba přístupy je podnětem snaha o částečné odstranění, případně celkové zrušení historického odstupu mezi textem a čtenářem. Problém stárnutí a postupného znesrozumitelnování textů je ale řešen téměř protikladně.

Gramatická interpretace na místo slova již nesrozumitelného dosadí jiné, odpovídající stupni jazykových znalostí čtenářů. Zaměřuje se na to, co bylo

původně míněno, a snaží se to zakonzervovat tím, že jazykový výraz nahrazuje novým, srozumitelným stejného významu, případně význam původního výrazu pomocí srozumitelných výrazů vysvětlí v poznámce. V záměru určit *sensus litteralis* se ale skrývá víc než jen snaha učinit nesrozumitelné srozumitelným. Je to zároveň touha přenést kanonický text, jakým bylo například Homérovo dílo, ze vzdálené historie do současnosti, učinit je nejen srozumitelným, ale zároveň současným, prokázat jeho nezmenšenou platnost a kanoničnost.

Alegorická interpretace se naproti tomu odvíjí od slova, které se stalo nesrozumitelným tak, že mu přikládá nový smysl, který neodpovídá koncepci světa zachycené v textu, nýbrž koncepci světa vlastní interpretovi textu. Tím ale nemusí zpochybňovat *sensus litteralis*, protože připouští možnost víceznačnosti textu. Alegorická exegese hrála a hraje velkou roli ve všech náboženstvích, která mají své svaté listiny, tím, že ustáleným formulacím přikládá nový, současný, aktuální význam, čímž těmto listinám zachovává autoritu kanonických spisů.

Oba způsoby interpretace jsou dobově podmíněné. Alegorická interpretace je dobově podmíněná už ze své podstaty: tím, že text přesazuje z doby jeho vzniku do doby interpretace, mu dodává historický příznak doby interpretace, a nikoli doby, v níž vznikl. Historicko-gramatická interpretace se naproti tomu vyznačuje jistou stálostí, protože se snaží odhalit, co bylo na určitém místě původně míněno. Mohlo by se zdát, že v tomto přístupu jsou pouze postupně zdokonalovány filologické prostředky a historické poznání, nicméně i tento způsob interpretace je dobově podmíněný, a to hned v dvojitě smyslu.

Vlastní historická perspektiva nejprve spolurozhoduje o tom, je-li konkrétní místo srozumitelné, nebo zdali vyžaduje opravu. Ukáže-li se místo nesrozumitelným, vlastní historická perspektiva ovlivňuje i konjekturu, a to nejen při rozhodování, zda se přiklonit k té či oné možné konjektuře, ale už vůbec i ve skutečnosti, jaké možné konjektury filologa napadnou a jaké nikoli.

Skutečnost, že gramaticko-historická interpretace podléhá historickým změnám, se však projevuje ještě i jiným způsobem. S rostoucím odstupem od doby vzniku díla je stále náročnější vcítění se zpět do této doby a pochopení souvislostí. To ovšem problematizuje samotný základ gramaticko-historické interpretace, protože pokud je jednou zpochybněno, že lze zjistit, jak něco v minulosti skutečně bylo, pak je tím méně jisté, že lze zjistit, jak to bylo skutečně míněno.

Gramatická interpretace je historicky starší než interpretace alegorická. Mezi oběma hermeneutickými směry docházelo v historii ke střetům, první významná konfrontace proběhla dle autora v rámci patristické hermeneutiky mezi antiochijskou a alexandrijskou školou. Órigenés z Alexandrie tak rozli-

šuje tři způsoby pohledu na Písmo, jednak doslovný, historicko-gramatický vhodný pro prostého člověka, jednak morální pro člověka pokročilejšího a konečně alegoricko-mystický pro člověka dospělého (dokonalého) ve víře. Antiochijští teologové naproti tomu vycházejí z Aristotelovy Rétoriky, věnují se historicko-gramatické exegezi a alegorickou interpretaci odmítají.

Jako druhou rozhodující konfrontaci mezi oběma interpretačními způsoby autor uvádí boj reformace proti scholastickému učení o několikerém smyslu Písma, který značně ovlivnil středověkou hermeneutiku. Důležitou roli zde sehrál humanismus, který opět oživil gramatickou tendenci vycházející z Aristotela: zájem o biblické jazyky, edice textů a tvorba filologických komentářů, to vše posilovalo *sensus litteralis*. O něj se opírá Luther, když tvrdí, že Písmo je srozumitelné tak, že samo sebe interpretuje a k této interpretaci nepotřebuje žádnou vnější instanci, například církev.

Potud přiblížení klasické hermeneutiky využívané klasickou filologií, teologií či právnictvím. Bohužel části popisující, jak by se měla literární hermeneutika odlišovat od této filologické hermeneutiky, se mi nepodařilo příliš pochopit. Například na straně 13 autor za odlišující znak považuje mimo jiné skutečnost, že k estetickému charakteru interpretovaných textů nebude literární hermeneutika přihlížet až v závěrečném hodnocení, následujícím po interpretaci samé, ale učiní jej východiskem celé interpretace. Není (alespoň mně) nicméně jasné, co toto reálně znamená, jak bude přihlíženo k estetickému charakteru textu tak, aby to mohlo být východiskem jeho interpretace. Budeme kupříkladu chtít hledat, co autor zamýšlel svým dílem sdělit, nebo co dílo obsahuje samo o sobě?

Z textu také není úplně zřejmé, jestli nějaká literární hermeneutika v současné době vůbec existuje. Na první (resp. deváté) straně to nejprve „nelze s jistotou prohlásit“, na konci strany prý už „dnes téměř neexistuje“. Na straně 13 se ovšem chceme pokusit stanovit obrysy *současné* literární hermeneutiky, která si je vědoma vlastní historičnosti a nehodlá se jí vzdát, což si lze obojí jen obtížně představit u něčeho téměř, či dokonce vůbec neexistujícího. Podle poslední stránky ale literární hermeneutika dnes opět zcela chybí.